

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Poetica 12 (2024)

ISSN 2353-4583

e-ISSN 2449-7401

DOI 10.24917/23534583.12.1

WSTĘPNE ROZPOZNANIA

Wojciech Pietras

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0002-3079-5137

Arkadiusz Sylwester Mastalski

Prywatne Akademickie Centrum Kształcenia, Kraków

ORCID: 0000-0003-4418-9370

Wokół (teorii) wiersza

Nagłos i powrót tego, co było

Wystarczy rzut oka na tytuł niniejszego szkicu, a zwłaszcza na spis treści całego tomu, by przekonać się, że w polskich badaniach nad wierszem nadal trwa etap autorewizji, zdiagnozowany przez Witolda Sadowskiego już kilkanaście lat temu¹. Wersologia – jeśli zgodzić się na jej szerokie rozumienie – zajmuje się więc dziś nie tylko historią wiersza, funkcjonowaniem systemów wersyfikacyjnych czy wierszową kompozycją poszczególnych utworów lub zbiorów, ale też przygląda się losom pisarzy i pisarek, a nawet badaczy i badaczek z własnego kręgu. W efekcie zainteresowanie wersologią przejawia się dziś często jako badanie tego, jak dawniejsze idee naukowe i artystyczne koncepty² jawią się lub funkcjonują dziś. Sytuację języka wersologii w obrębie poetyki można zatem opisać słowami Artura Grabowskiego, odnoszącymi się wszakże do innego przedmiotu:

Języki poematów – czytamy we wstępie do ostatniego wyboru jego szkiców – pomagają nam urządzić się pośród znaków; meblujemy nimi świadomość, biorąc w posiadanie schedę po przodkach, żeby zagospodarować ją w naszym świecie³.

¹ W. Sadowski, *Potencjał wersologii*, w: *Potencjał wiersza*, red. tegoż, Warszawa 2013, s. 5–16.

² Jako przykład przywołać można poezję Emily Dickinson. A.R.C. Finch, *Dickinson and Patriarchal Meter: A Theory of Metrical Codes*, „PMLA” 1987, t. 102, nr 2; L. Magnone, *Czy Emily Dickinson pisała wiersze?*, „Przegląd Humanistyczny” 2017, nr 4; A. Cazé, *Emily Dickinson's Line Breaks in Her Envelope Poems*, „Transatlantica” 2021, nr 1.

³ A. Grabowski, *Moje Nasze. Wstęp do myślenia z poetami*, w: tegoż, *Co myślą wiersze (polskie drugiej połowy XX wieku)*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2021, s. 11.

Okoliczności te podtrzymują stan swoistego rozproszenia w refleksji nad wierszem, ową wielość i różnorodność opisaną przez Sadowskiego i potwierdzoną następnie przez Adama Dziadka⁴. Być może zresztą do konkluzyjnego – w jakimś przynajmniej zakresie – zakończenia trwających rewizji potrzeba możliwie szerokiego przeglądu bieżącej sytuacji.

Mnogość zagadnień, ujęć i perspektyw zaprezentowana w artykułach kilku pokoleń badaczy daje bodaj najszerzy obraz sytuacji w i wokół współczesnej polskiej wersologii⁵. Nie tylko zresztą polskiej, bowiem ambicją niniejszego zbioru było także usytuowanie krajowych dokonań wobec tego, co w badaniach nad wierszem dzieje się na arenie międzynarodowej.

***The Long and The Short of It*⁶**

Przemiany wersyfikacyjne i postępujący (kilka kroków) za nimi rozwój teorii wiersza, zwłaszcza w ciągu ostatniego stulecia, to bogata historia, zależna oczywiście również od czynników, które kształtowały obowiązujące w danym okresie poglądy naukowe czy artystyczne⁷. To także istotne zmiany w statusie samej wersologii, która z niemal elitarnego poddziedziny literaturoznawstwa, cieszącej się powszechnym uznaniem najważniejszych gremiów naukowych⁸, zmieniała się w peryferyjny

⁴ A. Dziadek, *Wersologie*, „Forum Poetyki” 2021, nr 25.

⁵ Analogicznie do „filologii” termin „wersologia” również stracił swoją definicyjną jednoznaczność i z ogólnego określenia dla wszelkiego rodzaju praktyk badawczych dotyczących wiersza i wersyfikacji, a zatem obejmujących sobą i historię, i teorię wiersza, jak również inne formy naukowego namysłu nad wierszem i wersyfikacją, stał się zasadniczo pojęciem ekwiwalentnym wobec niegdyś nadrzędnej kategorii, jaką jest poetyka wiersza. Właśnie w tym szerokim znaczeniu używamy określenia „wersologia” również w niniejszym tekście. A. Dziadek, *Wersologie*, „Forum Poetyki” 2021, nr 25, s. 25–26; W. Sadowski, *Potencjał wersologii*, dz. cyt. s. 16.

⁶ Fraza ta, dająca się przełożyć na polszczyznę jako: „Krótko i na temat”, nawiązuje zarazem do popularnej publikacji: J.A. Dane, *The Long and the Short of It. A Practical Guide to European Versification Systems*, Notre Dame, Indiana 2010.

⁷ Przemiany te zostały opisane wielokroć, toteż nie ma chyba potrzeby, by do nich tutaj powracać. Choćby: W. Sadowski, *Potencjał...*, dz. cyt., s. 7–8; L. Pszczołowska, *Badania nad wierszem*, „Teksty Drugie” 1995, nr 5; A. Grabowski, *Czemuż to wiersze pisze się wierszem*, „Pamiętnik Literacki” 1995, nr 3; W. Sadowski, *Istota tekstu. Nierozwiązane problemy współczesnej wersologii*, „Przegląd Humanistyczny” 1997, nr 3 oraz wybrane rozdziały wielu wspomnianych tutaj monografii: Grabowskiego, Kulawika, Urbańskiej, Potkańskiego, Bukowca, Trykshy i innych.

⁸ Z publikacji zagranicznych wspomnieć tu wypada choćby: J. Łotman, *Analiza wiersza*, przeł. D. Ulicka, w: *Sztuka interpretacji w ostatnim półwieczu*, t. III, red. H. Markiewicz, T. Walas, Universitas, Kraków 2011; R. Jakobson, C. Levi-Strauss, „Koty” *Baudelaire’a*, przeł. M. Żmigrodzka, w: *Sztuka interpretacji*, t. 1, red. H. Markiewicz, Wrocław 1971, s. 563–581. Z polskich *Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej Marii Dłuskiej*, o czym pisze w swojej przedmowie Stanisław Balbus. Tegoż, *Maria Dłuska. Życie i twórczość*, w: M. Dłuska, *Pra-*

obszar zainteresowań, traktowany może nadal z szacunkiem (wszakże opracowania wersologiczne pozostają niezbywalną składową polonistycznych sylabusów), ale jakby podszytym rezerwą, z jaką podchodzi się do rozpraw ważnych, lecz jednocześnie uważanych za anachroniczne⁹ – oderwane od aktualnych zainteresowań humanistów i potrzeb samej humanistyki¹⁰. Jednocześnie brak jednego, dominującego paradygmatu, zdolnego zająć miejsce metodologii strukturalistycznej – rzeczywiście nie w pełni adekwatnej do współczesnej praktyki poetyckiej – sprawia, że dla obserwatorów zewnętrznych wersologia straciła chyba spójną i odrębną tożsamość naukową. Wiedza o wierszu, z nieodzownej, pomocniczej subdyscypliny poetyki przeszła więc do roli takiej „pomocy”, z której korzysta się jedynie doraźnie (a czasem wręcz tylko w obliczu nieuniknionej konieczności). Oczywiście takie okoliczności sprzyjają dalszemu rozkwitowi wersologii „kazuistycznej” i podtrzymują etap rewizji.

W takim wydaniu badanie wiersza nadal cieszy się zainteresowaniem, a problematyka wersyfikacyjna i wersologiczna pozostaje żywotna, nawet jeśli podejmowana w pluralistycznym rozdrobieniu. Nie jest to, rzecz jasna, taka popularność, jaką cieszyły się badania wersyfikacyjne w dobie strukturalizmu¹¹, ale namysł nad naturą wiersza, jego materialnością i formą wciąż pozostaje obecny w skomplikowanej układance.

Świadectwem tego są nowe książki podejmujące problematykę historii i teorii wiersza czy systematyki form wierszowych lub – w mniejszym czy większym stopniu – z dorobku wersologii korzystające, w tym zagraniczne – jak choćby: Nigela Fabba *What is Poetry? Language and Memory in the Poems of the World* (2015), Roberta Hassa *A Little Book on Form: An Exploration into the Formal Imagination of Poetry* (2017), Petra Plecháča i Roberta Kolára *Kapitoly z korpusové versologie* (2017), Margaret Freeman *The Poem as Icon* (2020), Pavla Jiráčka *Od slov k lyrickému vědomí* (2020), Aleksandry Kremer *The Sound of Modern Polish Poetry. Performance and Recording after World War II* (2021), *Versification and Authorship Attribution* Petra Plecháča (2022) czy Evy Lilji *Rhythm in Modern Poetry. An Essay in*

ce wybrane, t. 1: *Odmiany i dzieje wiersza polskiego*, Universitas, Kraków 2001, s. XV–XVIII. Zobacz też M. Płachecki, *Omówienie dyskusji toczonych na konferencji naukowej „Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa”* (Warszawa, 18–22 listopada 1974), w: *Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa*, red. H. Markiewicz, J. Sławiński, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1976, s. 512–517.

⁹ Porównaj uwagi zawarte w pracach: E. Balcerzan, *Badania wersologiczne a komunikacja literacka*, w: tegoż, *Kręgi wtajemniczenia*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1982; J. Potkański, *Sens nowoczesnego wiersza. Wersyfikacja Białoszewskiego, Przybosa, Miłosza i Herberta*, Warszawa 2004, s. 10–13; P. Sobolczyk, *Dyskurs Literaturoznawczy po strukturalizmie: w stronę poetyki i genologii kognitywnej (na przykładzie badań nad twórczością Mirona Białoszewskiego)*, „Tekstualia” 2008, nr 4 (15), s. 43. Temat przybliży też A. Hellich, *Jak (i dla czego) kłócono się o język badań literackich?*, „Konteksty Kultury” 2024, nr 21, z. 1, s. 46–48.

¹⁰ Z obszernej bibliografii zaproponować możemy następujące pozycje: J.A. Dane, dz. cyt., s. 1; E. Balcerzan, dz. cyt., s. 179; P. Sobolczyk, dz. cyt., s. 43; K.I. Gałczyński, *Satyra na bożą krówkę*, w: tegoż, *Wybór poezji*, red. M. Wyka, wyd. V uzupełnione, Wrocław 1982, s. 199.

¹¹ M. Januszkiewicz, *Wobec strukturalizmu*, „Konteksty Kultury” 2018, nr 15, z. 2, s. 185.

Cognitive Versification Studies (2023). Dodać tu można kilka przynajmniej reedycji, z których wybraliśmy jedną: *All the Fun's in How You Say a Thing*, czyli cenne kompendium autorstwa Timothy'ego Steele'a (1999 i 2024).

To zainteresowanie widać także w napisanych i wydanych w ostatniej dekadzie pracach polskojęzycznych, do których należą między innymi: Adama Dziadka *Projekt krytyki somatycznej* (2014, przekład angielski 2024), Anny Kałuży *Pod grą. Jak dziś znaczą wiersze, poetki i poeci* (2015), Pawła Bukowca *Metronom. O jednostkowości poezji nazbyt rytmicznej* (2015), Aleksandry Kremer *Przypadki poezji konkretnej. Studia pięciu książek* (2015), Zuzanny Guty *Sonet w poezji polskiej po 1956 roku* (2017), Krzysztofa Skibskiego *Poezja jako iteratura. Relacje między elementami języka poetyckiego w wierszu wolnym* (2017), Beaty Śniecikowskiej *Haiku po polsku. Genologia w perspektywie transkulturowej oraz „Nuż w uhu”? Koncepcje dźwięku w poezji polskiego futuryzmu* (2016 i 2017), Anny Trykszy *Wierszowe filtry poetyckiej tożsamości „rozproszonej”*. Dariusz Suska i Marcin Sendek (2019), Artura Grabowskiego *Co myślą wiersze polski drugiej połowy XX wieku* (2021), Pawła Kaczmarzkiego *Oporne komunikaty. Strategie znaczenia w poezji współczesnej* (2021), Jakuba Skurtysa *Wiersz... i cała reszta. Rozważania o poezji i krytyce po 1989 roku* (2021) czy też Agnieszki Waligóry *Nowy autotematyzm? Metarefleksja w poezji polskiej po roku 1989* (2023).

Wszystkie te publikacje (choć ich stosunek do tradycyjnej nauki o wierszu jest różnicowany) bądź to korzystają z dorobku wersologii w szerokim znaczeniu, twórczo wykorzystując jej dotychczasowe ustalenia, bądź też stanowią próbę namysłu nad kompozycją poszczególnych utworów poetyckich, która nie ogranicza się przy tym do immanentnej poetyki, lecz czerpie z wielu źródeł – częstokroć nieoczywistych.

Jednocześnie cały czas pojawiają się też prace, których autorzy podejmują fundamentalne dla wersologii kwestie i czynią to zgodnie z tradycyjnym, systemowym ujęciem, dążącym do teoretycznego opisu jeśli nie wiersza w ogóle, tj. specyficznego zjawiska w obrębie kompozycji literackiej, to przynajmniej poszczególnych jego odmian czy zagadnień z nim związanych. W roku 2011 ukazał się ostatni tom *Słowiańskiej metryki porównawczej* poświęcony heksametrowi¹², ale także rozprawa *Litania i poezja. Na materiale literatury polskiej od XI do XXI wieku* (2011) Witolda Sadowskiego – publikacja, która zapoczątkowała szereg innych powstałych w kręgu tego badacza poświęconych litanii i wierszowi litanijnemu, aż do *Wiersza litanijnego. W innej czasoprzestrzeni* (2018, przekład na język angielski w tymże roku)¹³. Wreszcie wskazać tu można prace arabisty Pawła Siwca przybliżające polskiemu czytelnikowi wersyfikację arabską¹⁴.

Wspomniany tom dotyczący heksametru wieńczy wieloletnią pracę uczonych z wielu państw Europy oraz domyka serię wydawniczą na temat metryki narodów

¹² *Słowiańska metryka porównawcza*, t. IX: *Heksametr. Antyczne wzorce wiersza i strofy w literaturach słowiańskich*, red. M.L. Łotman, L. Pszczołowska, Wydawnictwo Naukowe IBL PAN oraz Stowarzyszenie Pro Cultura Litteraria, Warszawa 2011.

¹³ W. Sadowski, *European Litanic Verse. A Different Space-Time*, Peter Lang, Berlin 2018.

¹⁴ Najnowsza praca: P. Siwiec, *Wiersz arabski. Ewolucja formy*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2017.

słowiańskiego obszaru kulturowego. Druga przywołana grupa publikacji to z kolei prekursorska w skali światowej próba opisu kulturowego fenomenu litanii – w jej religijnym i poetyckim, ale także genologicznym i wersyfikacyjnym wymiarze. Publikacje Pawła Siwca – mniej liczne od tych poświęconych litanii, lecz nie mniej doniosłe dla polskich badań nad wierszem – przybliżają z kolei polskiemu czytelnikowi dzieje arabskiej wersyfikacji i osadzają je w szerokim kontekście kultury islamu.

Wszystkie te projekty badawcze dowodzą przy tym głębokiego ugruntowania współczesnej wiedzy o wierszu w kulturze europejskiej, podkreślając jej ponadnarodowy charakter i komparatystyczny wymiar¹⁵. Jest to zgoła paradoksalne, zważywszy na obserwację Sadowskiego:

wśród środków wyrazu poetyckiego nie znajdziemy podobnego, który opierałby się – bardziej niż wersyfikacja – na swoistych, idiomatycznych i nieprzekładalnych cechach języka narodowego, a jednocześnie [...] znaczna część metryki jest w ogromnej mierze uzależniona od wpływu jednej literatury narodowej na drugą, tj. działa tu czynnik najzupełniej niewersologiczny¹⁶.

Caesura: Nowe czasy, nowe perspektywy, nowe zadania

Obecna sytuacja wydaje się etapem procesu, który trwa co najmniej od kilku dekad. Przełom lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia stanowił bowiem okres istotnych przewartościowań w całym polskim literaturoznawstwie¹⁷. Wówczas dostrzeżono konieczność pilnej refleksji nad istotą wersyfikacji wolnej w odniesieniu do systemu wiersza numerycznego i jednocześnie nad miejscem wersologii w badaniach literackich¹⁸. W konsekwencji lata dziewięćdziesiąte ubiegłego stulecia i początek dwudziestego wieku obfitowały w metodologiczne rozszady i przesunięcia. Pokłosem tego są śmiałe projekty teoretyczne autorstwa Adama Kulawika¹⁹,

¹⁵ Duchowego patrona tak zakrojonych badań można zaś upatrywać w M.L. Gasparowie, autorze fundamentalnej, a wciąż nieprzetłumaczonej na polski rozprawy *A History of European Versification*, Oxford University Press, Oxford 1996.

¹⁶ W. Sadowski, *Versologie mezi jazyky*, „Česká Literatura” 2013, t. 61, nr 6, s. 953.

¹⁷ G. Pertek, *Luka krytyczna(w polskim literaturoznawstwie teoretycznym po 1989 roku)*, „Forum Poetyki” 2024, nr 35.

¹⁸ Tegoż, *Potencjał...*, dz. cyt., s. 7–8. Rzut oka na powojenny dorobek wersologii daje praca: P. Gierowski, *Struktury historii: o czeskim projekcie dziejów literatury na tle recepcji praskiego strukturalizmu w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 152–153. Początki polskiej nauki o wierszu przybliży z kolei M. Gorczyński. Tegoż, *Prace u podstaw. Polska teoria literatury w latach 1913–1939*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009, s. 324 i nast.

¹⁹ A. Kulawik, *Istota wierszowej organizacji tekstu*, w: *Prace ofiarowane Henrykowi Markiewiczowi*, red. T. Weiss, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1984; tegoż, *Teoria wiersza*, wyd. II, Antykwa, Kraków 1995; *Wersologia: studium wiersza, metru i kompozycji wersyfikacyjnej*, Antykwa, Kraków 1999.

Artura Grabowskiego²⁰, Doroty Urbańskiej²¹ czy Jana Potkańskiego²², a także monografie wspomnianego już Witolda Sadowskiego poświęcone problematyce wiersza wolnego jako tekstu graficznego²³. Ten czas swoistego fermentu²⁴ dał początek obecnej sytuacji, kiedy to na wersologicznym rynku idei nastąpiła – postulowana i oczekiwana – faza metodologicznego pluralizmu²⁵.

Mnogość badawczych postaw i podejść musiała poskutkować bardziej liberalnym stosunkiem do wersologicznych pojęć i terminów – obecnie traktowanych często bardziej jako poręczne narzędzia pracy badawczej i teoretycznoliterackiej komunikacji, niż jako fachowe terminy o ściśle określonej definicji i obszarze zastosowania. Można zaryzykować stwierdzenie, że niepodważalne dotąd aksjomaty wersologicznego metafizyka stały się przedmiotem wyboru, a w rezultacie bywają zmienne, niekonsensualne i negocjowalne (i często negocjowane) w praktyce badawczej, a przy tym straciły metodologiczną „czystość”. Bardziej istotne od prób jednoznacznego i precyzyjnego zdefiniowania poszczególnych pojęć i zjawisk, od stworzenia całościowego systemu i teorii (co stanowiło dominantę dekad poprzednich), staje się raczej dążenie do opisu ich znaczenia czy nawet działania. Taki stan rzeczy wyjaśnia też, dlaczego wersyfikacyjne opracowania tak często przyjmują dziś formę studium przypadku²⁶, a miejsce obszernych monografii zajęły raczej artykuły naukowe lub ich wielotematyczne zbiory. Współcześnie badania formy poetyckiej:

nadal się rozwijają, ale – jak stwierdza Adam Dziadek – zawsze w ciszy i na uboczu wielkich idei nauk humanistycznych. Pewnie musi tak być, bo te badania dotyczą zwykle sfery mikro, są mikrologiami, mikroskopiami, które pozwalają jednak czasami wydobyć z tekstów literackich niezwykle i niedostrzegane wcześniej światło sensu²⁷.

²⁰ A. Grabowski, *Wiersz. Forma i sens*, Universitas, Kraków 1999.

²¹ D. Urbańska, *Wiersz wolny: próba charakterystyki systemowej*, Wydawnictwo Naukowe IBL PAN, Warszawa 1995.

²² J. Potkański, *Wiersz Szymborskiej*, Wydział Polonistyki UW, Warszawa 2000; tegoż, *Sens nowoczesnego wiersza. Wersyfikacja Białośzewska, Przybosisa, Miłosza i Herberta*, Wydział Polonistyki UW, Warszawa 2004.

²³ W. Sadowski, *Tekst graficzny Białośzewska*, Wydział Polonistyki UW, Warszawa 1999; tegoż, *Wiersz wolny jako tekst graficzny*, Universitas, Kraków 2004; A. Kremer, *The Sound of Modern Polish Poetry. Performance and Recording after World War II*, Harvard University Press, Cambridge, MA–London 2021, s. 344.

²⁴ A.S. Mastalski, *Ostatnia „wielka narracja” w polskich badaniach wersologicznych. Przewidywana teoria wiersza Adama Kulawika w trzydziestą rocznicę publikacji «Istoty wierszowej organizacji tekstu»*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2014, nr 2; tegoż, *Przerzutnia i wersyfikacja (na marginesie prac Giorgia Agambena i Adama Kulawika)*, „Forum Poetyki” 2021, nr 2.

²⁵ W. Sadowski, *Potencjał...*, dz. cyt., s. 9–14; S. Balbus, *Metodologie i mody metodologiczne we współczesnej humanistyce (literaturoznawczej)*, „Przestrzenie Teorii” 2002, nr 1, s. 99.

²⁶ Jedną z ciekawszych starszych pracy tego typu jest mało znany szkic A. Kulawika, *Grochowiak nad Jabokiem*, „Roczniki Humanistyczne” 1998, nr 46/1, z nowszych: A. Waligóra, *Tropy Chory. Przestrzeń w utworach Tomasza Pułki*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2022, nr 10, czy W. Sadowski, *A Brief History of O!*, „Poetics Today” 2022, nr 43.

²⁷ A. Dziadek, *Wersologie*, dz. cyt.

Toteż istotnym miejscem, w jakim wersologia się aktualnie uobecnia, są łamy czasopism naukowych. Warto tu zwłaszcza odnotować powstanie poświęconego badaniom weryfikacyjnym pisma o międzynarodowym zasięgu, jakim są „Studia Metrica et Poetica” – współczesne forum wymiany myśli dla badaczek i badaczy wersyfikacji z całego świata²⁸.

Zatem, choć jak trafnie zauważa Joanna Grądziel-Wójcik: „wersyfikacja rzadko staje się głównym bohaterem książek literaturoznawczych, pozostając zwykle w cieniu innych, bardziej spektakularnych tematów badawczych”²⁹, to jednocześnie przejawia się ona jako składnik refleksji o poezji i wierszu, o pojedynczym tekście, i pozwala na pogłębione zrozumienie rozpisanego na wersy utworu niezależnie od badawczego celu. Elżbieta Tabakowska, autorka *Językonawstwa zastosowanego* w jednym z zamieszczonych na łamach książki szkiców wspomina z kolei Edwarda Sapira, który twierdził: „że do zrozumienia najprostszego nawet wiersza nie wystarcza rozumienie słów w ich zwykłym znaczeniu: trzeba znać szeroki kontekst społeczny, historyczny i kulturowy”³⁰. Takiej właśnie wiedzy pragnie dostarczyć współczesna wersologia, która po raz kolejny poszerza własny obszar i wykracza poza swój tradycyjnie pojmowany przedmiot³¹. Podejmuje przy tym stale dialog z poetyką i teorią literatury, a jednocześnie wchodzi też w rozmaite alianse – choćby z psychologią, etnografią, lingwistyką czy naukami kognitywnymi i neuronaukami. Ale nie zapomina również o własnym dorobku, na przykład kiedy ponownie sięga po już wypróbowane metody empiryczne i obliczeniowe (kwantytatywne, ilościowe)³² lub gdy powraca do dawniejszych tematów i problemów³³. Wyposażona w nowe narzędzia i dysponująca nowymi możliwościami poetyka wiersza zdolna jest ująć klasyczne zagadnienia teorii wiersza i stylistyki – niegdyś rozpatrywane na gruncie filologicznym lub wręcz filozoficznym – w ramy metodologii czerpiącej z dorobku nauk ścisłych. Wspomnieć tutaj należy choćby publikacje Igora Pilszczikowa, Artjomsa Šeļi i innych badaczy zajmujących się poetycką metryką z wykorzystaniem metod ilościowych³⁴, empiryczne

²⁸ Przykładowo: T. Dobrzyńska, *Verse Forms as Bearers of Semantic Values*, przeł. T. Korcecki „Studia Metrica et Poetica” 2014, t. 1, nr 2.

²⁹ J. Grądziel-Wójcik, *Ironiczny duch wersyfikacji. O książce Pawła Bukowca «Metro-nom. O jednostkowości poezji „nazbyt” rytmicznej»*, „Wielogłos” 2015, nr 1 (23), s. 77.

³⁰ E. Tabakowska, *Językonawstwo zastosowane*, Austeria, Kraków–Budapeszt–Sy-rakuzi 2019.

³¹ Choćby: W. Sadowski, *Wersyfikacja reportażu*, „Teksty Drugie” 2005, nr 2; A.S. Mastalski, *Prawo stanowione wierszem? Preambuła Konstytucji RP z 1997 r. w świetle definicji wiersza*, „Przegląd Konstytucyjny” 2020, nr 3.

³² A. Pawłowski, *Lingwistyka kwantytatywna a humanistyka cyfrowa: ciągłość czy zmiana?*, w: *Polszczyzna w dobie cyfryzacji*, red. A. Hącia, K. Kłosińska, P. Zbróg, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2020, s. 239–253.

³³ M. Eder, *Metody ścisłe w literaturoznawstwie i pułapki pozornego obiektywizmu – przykład stylometrii*, „Teksty Drugie” 2014, nr 2, s. 90.

³⁴ I. Pilszczikow, *Rhythmical Ambiguity: Verbal Forms and Verse Forms*, „Studia Metrica et Poetica” 2019, t. 6, nr 2; *Pojęcia „wiersz”, „metrum” i „rytm” w rosyjskiej tradycji naukowej*, przeł. B. Żyłko, „Forum Poetyki” 2021, nr 25; *Kwantytatywna poetyka rosyjskiego formali-*

badania percepcji wzrokowej tekstu poetyckiego³⁵ czy eksperymentalne, w tym wykorzystujące poznawczą aparaturę literaturoznawczej kognitywistyki badania Pavla Jiráčka³⁶, Reuvena Tsur³⁷ i innych³⁸.

Z jednej zatem strony poetyka wiersza powraca do swoich – rzec by się chciało: fundamentalnych – problemów: teorii metru, przerzutni³⁹ i tym podobnych; z drugiej zaś dostrzega też zmiany dotyczące współczesną poezję (jak choćby formowanie się nowego typu *wiersza wolnego*)⁴⁰ czy też współczesną kulturę, społeczeństwo i środowisko⁴¹ oraz przygląda się m.in. genologicznemu uwikłaniu formy poetyckiej⁴², zapośredniczonej przez wiersz ekspresji podmiotowości⁴³ czy performatywnemu⁴⁴ i retorycznemu⁴⁵ aspektowi formy wierszowej. Innymi słowami –

zmu – Boris Jarcho jako niedoceniony prekursor „czytania na dystans”, przeł. J. Dybiec-Gajer, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2022, nr 10; A. Šeja, P. Plechač, A. Lassche, *Semantics of European poetry is shaped by conservative forces: The relationship between poetic meter and meaning in accentual-syllabic verse*, „PLoS ONE” 2022, t. 17, nr 4 i inne. Warto też przypomnieć tu liczącą już sobie niemalże ćwierć wieku pracę A. Pawłowskiego *Metody kwantytatywne w sekwencyjnej analizie tekstu*, Katedra Lingwistyki Formalnej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001.

³⁵ R. Koops van’t Jagt, J. Hoeks, G. Dorleijn, P. Hendriks, *Look before you leap. How enjambment affects the processing of poetry*, „Scientific Study of Literature” 2014, nr 4; W. Menninghaus, S. Wallot, *What the eyes reveals about (reading) poetry*, „Poetics” 2021, nr 85.

³⁶ P. Jiráček, *Tělo a verš*, „Česká Literatura” 2005, nr 1; E. Lilja, *Rhythm in Modern Poetry. An Essay in Cognitive Versification Studies*, Bloomsbury Publishing, London 2023, s. 101–112.

³⁷ R. Tsur, *Sposoby dźwiękowej realizacji przerzutni – zagadnienia percepcji i manipulacji eksperymentalne*, przeł. B. Śniecikowska, w: *Językoznawstwo kognitywne III: Kognitywizm w świetle innych teorii*, red. O. Sokołowska, D. Stanulewicz, Gdańsk 2008; R. Tsur, Ch. Gafni, *Sound–Emotion Interaction in Poetry*, John Benjamins Publishing Company, London 2022; E. Lilja, *Reuven Tsur (1932–2021)*, „Studia Metrica et Poetica” 2021, t. 8, nr 2.

³⁸ A. Kremer, *Filologowie i przyrodnicy: żywa mowa wiersza a badania eksperymentalne*, w: *Nowa humanistyka. Zajmowanie pozycji, negocjowanie autonomii*, red. P. Czaplinski, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2017, s. 462–479.

³⁹ Rozważając fenomen przerzutni, nie sposób nie wspomnieć tutaj o powoli odkrywanej na nowo pionierskiej pracy Harai Golomba, który znany jest dziś w Polsce raczej jako badacz teatru. Tegoż, *Enjambment in Poetry: Language and Verse in Interaction*, Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv University, Tel-Aviv 1979.

⁴⁰ W. Pietras, *Wers na pograniczach wersologii*, „Prace Filologiczne. Literaturoznawstwo” 2011, nr 11 (14).

⁴¹ Frog, I. Sverdlov, *The Ecology of Metre: An Introduction* w: „Retrospective Methods Network Newsletter” 2016, nr 11; A. Waligóra, *Nowy autotematyzm? Metarefleksja w poezji polskiej po roku 1989*, Universitas, Kraków 2023, s. 325–338.

⁴² W. Sadowski, *Gatunkowe obrazy świata: sielanka, litania, sonet*, „Pamiętnik Literacki” 2021, nr 112.

⁴³ Tę tematykę podejmują dwa artykuły spośród zamieszczonych w niniejszym tomie..

⁴⁴ B. Sadkowska, *O sprawczości poezji. Wiersz jako forma oporu na przykładzie Galiny Rymbu i Anny Adamowicz*, „Przegląd Rusycystyczny” 2022, nr 3; J. Orska, *Jak „działa” wiersz? O składni zdania awangardowego*, „Forum Poetyki” 2017, nr 10.

⁴⁵ M. Gorczyński, *Poezja i retoryka*, w: *Potencjał wiersza*, dz. cyt., s. 17–27. Na ten aspekt zwraca uwagę także Joanna Orska w artykule przywołanym w poprzednim przypisie.

wy, wersologia zajmuje się dziś wersyfikacją, ale wersyfikacją rozumianą szeroko, jak w poniższych słowach Anny Trykszy:

Wersyfikacja utworu arbitralnością swoich klauzul wyznacza miejsce zdarzenia, tworzy przestrzeń konfrontacji Ja z nie-Ja. To przestrzeń głosów cudzych, przestrzeń dla Innego wobec Ja, to przestrzeń podmiotowych i tożsamościowych zdarzeń, dokonujących się we obrębie ról społecznych, płciowych, identyfikatorów tożsamościowych związanych z miejscem, czasem, przestrzenią, to obszar tożsamościowego rozmazania głosów, ról, postaw, istnień. To także miejsce pęknięcia Ja, jego rozłożenia na niespójne fragmenty⁴⁶.

W ten sposób teoria wiersza zdaje się wkraczać na tereny, które jako niezagospodarowane wskazywała niegdyś Lucylla Pszczołowska i obejmujące:

związki między wierszem a innymi płaszczyznami poetyki i szerzej – historii literatury, a nawet i jeszcze szerzej – historii kultury. Świadomość istnienia takich związków przejawiała się czasem w teoretycznych postulatach, ale w praktyce badawczej wyrażało się podejście „immanentne”⁴⁷.

Można wręcz zaobserwować swoiste odwrócenie priorytetów: współczesna refleksja nad wierszem skupia się na kwestiach, jakie nestorowie i nestorki wersologii byłiby raczej skłonni wykluczyć poza obszar swoich badań. Znacznie rzadziej podejmuje natomiast tematy, jakie jeszcze kilka dekad temu uchodziły za kluczowe dla teorii wiersza. Zbudowane niegdyś fundamenty służą do nadbudowywania na nich kolejnych warstw problemowych: wersy i wiersze coraz rzadziej opisywane są jako samoistne i autonomiczne byty, coraz więcej uwagi przykładana się za to do związku formy utworu z rzeczywistością poza zapisaną kartką, zgodnie zresztą ze słowami jednego z krytyków, że „wiersz nie odnosi się do świata zewnętrznego. Wiersz przede wszystkim istnieje w świecie”⁴⁸.

Skala wersologicznych zainteresowań daleko wykracza dziś poza zagadnienia czysto formalne czy „formalistyczne”, sięgając nie tylko do semantyki form wierszowych, ale i do kulturowych, społecznych czy politycznych implikacji tychże.

Okazja do przypomnienia

Dzieje wersologii to także praca naukowa i biografie poszczególnych uczonych, toteż na koniec pragniemy zwrócić uwagę również na okolicznościowy aspekt niniejszego tomu. Jego publikacja zbiega się bowiem w czasie przynajmniej z kilkoma

⁴⁶ A. Tryksza, *Wierszowe filtry poetyckiej tożsamości „rozproszonej”*. Dariusz Suska i Marcin Sendek, Wydawnictwo Naukowe UMCS, Lublin 2019, s. 18–19.

⁴⁷ L. Pszczołowska, *Badania nad wierszem*, „Teksty Drugie” 1995, nr 5, s. 47–48.

⁴⁸ D. Kujawa, *Pocałunki ludu. Poezja i krytyka po roku 2000*, Wydawnictwo Ha!art, Kraków 2021, s. 151.

ważnymi dla wersologii datami i (niekoniecznie okrągłymi) rocznicami. Otóż, nie sposób nie wspomnieć o przypadającej na rok 2024 setnej rocznicy urodzin Lucylli Pszczołowskiej (1924–2010) oraz o sześćdziesięcioleciu publikacji jej popularnej w zamyśle, ale niezwykle ważnej w swej istocie książeczki *Dlaczego wierszem* (1964). Kolejnym tekstem, bez którego trudno wyobrazić sobie historię polskich badań nad wierszem jest *Istota wierszowej organizacji tekstu* Adama Kulawika ogłoszona drukiem w 1984 roku. Dwie dekady po niej opublikowana została zaś przełomowa książka Sadowskiego, czyli *Wiersz wolny jako tekst graficzny* (2004).

Niezmiernie trudno dać rzetelny obraz wiedzy o wierszu bez pochylenia się nad sylwetkami wybitnych indywidualności tenże obraz kreujących, czyli badaczek i badaczy, których prace kształtowały współczesną wersologię, stanowiąc zarazem konieczny punkt odniesienia: Franciszka Siedleckiego, Marii Renaty Mayenowej⁴⁹, Marii Dłuskiej⁵⁰, Edwarda Staniewicza⁵¹, Stefana Sawickiego, Adama Ważyka, Zdzisławy Kopczyńskiej⁵², Lucylli Pszczołowskiej⁵³, Adama Kulawika czy wspomnianego już Witolda Sadowskiego (i nie tylko ich⁵⁴). Rzecz jasna, czerpali oni inspiracje nie tylko od siebie nawzajem, ale też od wielu badaczy z zagranicy – wypada wspomnieć chociaż kilku z nich: Mirosława Červenkę, Svetozara Petrovicia czy Romana Jakobsona. Na przykładzie tej trójki dobrze widać, jak na dokonaniach naukowych i biografiach odciska się piętno czasów, w jakich przyszło im żyć. Na prace Jakobsona i jego zainteresowania naukowe, ich związek z rewolucyjnymi poetykami, nie sposób przecież patrzeć bez uwzględnienia fascynacji awangardą i futuryzmem, ale także konieczności opuszczenia kraju po zmianie politycznego *status quo*⁵⁵. Postać Červenki z kolei, pisarza, poety i uczonego zarazem, nierozzerwalnie wiąże się z losem Czechosłowacji po roku 1945 i cenzurą, która również jego pra-

⁴⁹ S. Żółkiewski, *Maria Renata Mayenowa (2 czerwca 1910 – 7 maja 1988)*, „Pamiętnik Literacki” 1988, nr 4.

⁵⁰ S. Sawicki, *Uczona i człowiek. Wspomnienie o Marii Dłuskiej*, „Więź” 1992.

⁵¹ R. Greenberg, *Edward Stankiewicz In Memoriam*, „Journal of Slavic Linguistics” 2014, t. 22, nr 1.

⁵² J. Starnawski, *Zdzisława Kopczyńska. (1919–1982)*, „Roczniki Humanistyczne” 1982, t. 30 z. 1.

⁵³ T. Dobrzyńska, *Lucylla Pszczołowska (9 września 1924 – 24 lutego 2010)*, „Pamiętnik Literacki” 2010, nr 2.

⁵⁴ Objętość tego szkicu nie pozwala oczywiście wspomnieć, choćby krótko, o wszystkich zasłużonych dla polskiej wersyfikacji osobach. Koniecznie jednak do powyższej listy dodać trzeba choćby Stanisława Balbusa, Jacka Balucha czy Wiktora J. Darasza, autora niezwykle ciekawej książeczki: *Mały przewodnik po wierszu polskim*, Biblioteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego, Kraków 2003, a z nowszych prac także ciekawego opracowania z pogranicza genologii i wersologii, tj. *Sonet, cykl sonetowy i wieniec sonetów w poezji polskiej i europejskiej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 2017, nr 12.

⁵⁵ R. Jakobson, *Mój futurizm. Wspomnienia, listy, szkice, wiersze, proza*, przeł. D. Ulicka, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020; porównaj informacje o badaczu w: *The Norton Anthology of Literary Criticism*, red. V.B. Leitch, Princeton University Press, New York–London 2001; W. Szklowski, *Ze wspomnień*, przeł. P. Galis, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1965.

ce wersologiczne wykluczyła na dekady z czeskiej Akademii i z głównego dyskursu naukowego, spychając je do drugiego obiegu⁵⁶.

Oczywiście, wpływ historii na dokonania naukowe widać również w losach naszych badaczy. Niezwykle symptomatyczne są dzieje dorobku naukowego Siedleckiego, niegdyś nieco zapomnianego, a dziś odkrywanego na nowo, który byłby zapewne dużo bogatszy, gdyby błyskotliwej kariery naukowej nie przerwała nagle przedwczesna śmierć⁵⁷. Z kolei o akademickich perturbacjach w życiorysie autorki *Studiów z historii i teorii wiersza polskiego*, gdzie niemałą rolę odgrywały kwestie ideologiczne, pisał choćby Stanisław Dziedzic⁵⁸.

Niejako na antypodach tych dramatycznych nieraz historii znaleźć możemy jednak inne, ukazujące humanistyczny ideał pracy i współpracy. Projekty takie, jak *Słowiańska metryka porównawcza czy Poetyka. Zarys encyklopedyczny*, a współcześnie *Wiersz litanijny w kulturze regionów Europy czy European Poetry: Distant Reading* pokazują odmienne oblicze nauki o wierszu, gdzie bliska kooperacja uczonych pozwala realizować szeroko zakrojone i ambitne naukowe przedsięwzięcia. Żywy pozostaje więc chyba ten duch współpracy, który przenikał kręgi badaczek skupione wokół wybitnych teoretyczek wiersza – Dłuskiej czy Mayenowej – wiele dekad temu. Cieszy dodatkowo, że również same te badawcze środowiska doczekały się swoich eksploratorów: losy krakowskiej i lubelskiej szkoły, której przewodziła autorka *Próby teorii wiersza polskiego*, opisywał najpierw Stanisław Balbus⁵⁹, a dziś Maksymilian Odrzywołek (w niniejszym tomie), zaś postać Mayenowej i dzieje jej pracowni przybliży w zamieszczonym na łamach tego numeru artykule Artur Hellich⁶⁰.

„Struktury wychodzą na ulice” albo wiersz w działaniu⁶¹

Wypowiedzi autorek i autorów zaangażowanych w towarzyszącą wydaniu antologii poetyckiej *Zebrało się śliny* debatę o roli formy poetyckiej⁶² są kolejnym bodźcem do zastanowienia się nad miejscem wiersza w krajobrazie społeczno-politycznym,

⁵⁶ L. Pszczołowska, *Miroslav Červenka (5 listopada 1932 – 19 listopada 2005)*, „Pamiętnik Literacki” 2006, nr 3, s. 256.

⁵⁷ A. Hellich, *Żywa nauka Franciszka Siedleckiego*, „Pamiętnik Literacki” 2021, nr 1.

⁵⁸ S. Dziedzic, *Wirtuoz wielce osamotniony – Maria Dłuska*, w: *Od poetyki do hermeneutyki literaturoznawczej: prace ofiarowane profesorowi Adamowi Kulawikowi w 70. rocznicę urodzin*, red. T. Budrewicz, J.S. Ossowski, Antykwa, Kraków 2008, s. 148.

⁵⁹ S. Balbus, dz. cyt., s. XI–XII.

⁶⁰ A. Hellich, „*Fraucymer*”. *Na tropach intymnej historii polskiej wersologii* (w tomie).

⁶¹ Cytat pochodzi z pracy: D. Eribon, *Foucault. Biografia*, tłum. J. Levin, Wydawnictwo KR, Warszawa 2005, s. 258. Stanowi on komentarz do ukutego w latach sześćdziesiątych hasła. Ł. Tischner, *Po strukturalizmie? – uwagi wstępne*, „Konteksty Kultury” 2018, nr 15, z. 2, s. 155.

⁶² Debata odbyła się pod hasłem *Formy zaangażowania* z inicjatywy Biura Literackiego w 2016 roku. Dobrze podsumowuje ją w swej replice Łukasz Żurek. Tegoż, *Co się dzieje z formą, kiedy ktoś się jej boi (lub jej nie widzi)*, <https://www.biurroliterackie.pl/biblioteka/debaty/sie-dzieje-forma-ktos-sie-boi-lub-widzi> [dostęp: 2024/04/12].

nad rolą pisania (i czytania) wierszy w różnych egzystencjalnych kontekstach, nad kierunkiem przemian form poetyckich w reakcji na nowe formy życia.

Z tej wzajemnej relacji wersyfikacji i rzeczywistości zdawali sobie świetnie sprawę liczni poeci-rewolucjoniści, kreując swoją dykcję z użyciem nowych form wiersza lub zmieniających funkcję zastanych tak, by w nowych kontekstach historycznych, społecznych lub politycznych nadać im nową siłę. Doskonale świadomy tego faktu był wspomniany już Jakobson piszący w 1919 roku na łamach „Iskustwa” artykuł o propagandzie sztuki⁶³. Wiedziała to też Nazik Al-Mala’ika, arabska poetka i teoretyczka poezji, gdy w 1947 roku, używając tak zwanego wiersza wolnego w swoim rewolucyjnym poemacie *Cholera*⁶⁴.

Podobna świadomość wybrzmiewa także i współcześnie w szkicu Julii Fiedorcuk i Gerardo Beltrána:

Praktyka ekopoetyki wiąże się z pisaniem i czytaniem poezji, choć nie ogranicza się do tych czynności. Niniejszy esej stanowi swoistą „obronę poezji”: przekonujemy, że dziedzina ta może być źródłem wiedzy i mądrości, a także iż obdarzona jest żywotną mocą stwórczą. [...] Jako ćwiczenie z precyzyjnego posługiwania się językiem poezja – każda poezja – sprawia, że zaczynamy zwracać uwagę na słowa, zdania, obrazy, dźwięki rozbrzmiewające między słowami i metafory⁶⁵.

Słowa te odsyłają nie tylko do wydanego wiele dekad wcześniej tomu *Poetics, Poetyka, Poetika* (swoistego manifestu okresu supremacji poetyki w badaniach literackich)⁶⁶, ale i do publikacji o wiele starszych, mianowicie słynnych esejów sir Philipa Sidneya *An Apologie for Poetrie* tudzież Percy’ego Bysshe Shelleya *A Defence of Poetry*, gdzie zwracali oni uwagę na fundamentalną rolę poezji i poetów w ogóle⁶⁷. Zdaje się, że to działanie celowe i jednocześnie określenie swojego stanowiska w odwiecznym sporze o rolę poezji i poetów, a zatem i o miejsce *oratio vincta* w ludzkim (i nie tylko ludzkim) świecie⁶⁸. Wszakże każdy kulturowy paradygmat czy metodologiczny „zwrot” zdaje się zainteresowany tym, by *ars poetica* (a więc i *ars versificandi*) jakoś w siebie wkomponować. Stanowi to zapewne od-

⁶³ R. Jakobson, *Zadania propagandy artystycznej*, w: tegoż, *Mój futuryzm*, dz. cyt., s. 165.

⁶⁴ A nieco ponad dekadę później opublikował też „metarefleksyjny” esej o społecznych korzeniach arabskiego wiersza wolnego: o potrzebach, z jakich zrodził się ten fenomen, ale także o kulturowych konsekwencjach jego pojawienia się. N. Al-Mala’ika, *The Social Roots of the Arabic Free Verse Movement*, „PMLA” 2023, t. 138, nr 2, s. 346–35.

⁶⁵ J. Fiedorcuk, G. Beltrán, *Ekopoetyka. Ekologiczna obrona poezji*, Warszawa 2020, s. 11, 14.

⁶⁶ Zbiory: *Poetics – Poetyka – Poetika*, t. I, PWN, Warszawa 1961; t. II, The Hague, Warszawa 1966.

⁶⁷ Ph. Sidney, *Obrona poezji*, przeł. Z. Sinko, w: *Poetyka okresu renesansu. Antologia*, red. E. Sarnowska-Temeriusz, Ossolineum, Wrocław 1982; P.B. Shelley, *Obrona poezji*, przeł. J. Świerżowicz, w: *Manifesty romantyzmu 1790–1830. Anglia, Niemcy, Francja*, red. A. Kowalczykowa, Warszawa 1995.

⁶⁸ Polemikę taką przytacza choćby: M.R. Mayenowa, *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*, wyd. II uzup. i popr., Wrocław 1979, s. 370–372.

prysk przekonania o konieczności poezji, bo choć (jak przekonywał Wystan Hugh Auden) „poetry makes nothing happen”⁶⁹, to czytanie i pisanie poezji, czytanie i pisanie o poezji jak też i pisanie o czytaniu poezji pozostają wciąż formami ludzkiej aktywności, które wydają się być nie tyle niezbywalne, co raczej: nie zbywane (milczeniem). Jak zauważają Fiedorczyk i Beltrán, „pisanie i czytanie wierszy to ważne działania, ale nie są niczym wyjątkowym i nie różnią się specjalnie od innych ludzkich i nie-ludzkich postaci *poiēsis*”⁷⁰. Słowa te wskazują na rolę praktyki poetyckiej jako praktyki wytwarzania. Niezależnie od metapoetyckich deklaracji „odejścia od formy”, „formy bardziej przystępnej” czy „wierszy zrozumiałych same przez się”⁷¹, poezja współczesna wciąż przygląda się swojej formalnej stronie i (po raz kolejny już) dokonuje transpozycji – tym razem przesuwając wiersz wolny (powstały jako wynik dążności do odsunięcia formy wersyfikacyjnej od jej numerycznych typów) od jego poprzednich (chciałoby się powiedzieć: tradycyjnych) wcieleń w stronę pogranicza z prozą.

Zarazem, jak notuje w swym eseju Chloé Thomas, tekst „złamany” w kompozycję wierszową (autorka posługuje się określeniem *line break*) pozostaje swoistą instrukcją, ale trwale związaną z ryzykiem błędnego odczytania⁷². W grę wchodzi tu głębokie nieporozumienie, jako że czytanie wierszy, czyli czytanie zgodnie z formą wiersza⁷³ stanowi niejako awers ich tworzenia – niewłaściwe odczytanie byłoby więc błędnym „odtworzeniem” całości.

Ów performatywny aspekt formy wierszowej trafnie ujmuje Marta Koronkiewicz w szkicu o Adamie Ważyku, gdy pisze:

Poezja [...] nie miała charakteru statycznego a czynny, praktyczny; wiersz w interakcji z czytelnikiem wykonywał jakieś działanie, które mogło na tego czytelnika wpłynąć, samo jego wykonanie – w sposób, jaki techniki wierszowe kodowały – mogło sprawić, że czytelnik „namacalnie” doświadczy jakiegoś stylu, sposobu istnienia⁷⁴.

W tej perspektywie obcowanie z materialną formą wiersza staje się dociekaniami czynników, które ukształtowały taką właśnie a nie inną formę, jest też próbą dialogu z nią.

⁶⁹ W.H. Auden, *In Memory of W. B. Yeats*, w: tegoż, *Collected Shorter Poems (1927–1957)*, red. E. Mendelson, Random House, Berkeley, CA 1967, s. 141.

⁷⁰ Tamże, s. 17. Ł. Żurek, *Wiersz jak wysychająca rzeka i nasza wrażliwość. O współczesnej ekokrytyce w badaniach literackich*, „Konteksty Kultury” 2024, nr 21, z. 1, s. 74.

⁷¹ G. Bennett, *Wiersze zrozumiałe same przez się*, przeł. A. Małeczka, Wydawnictwo Ha!art, Kraków 2021.

⁷² Ch. Thomas, *Line Breaks in America: the Odds and Ends of Poetry*, „Transatlantica” 2021, nr 1.

⁷³ R. Hass, *Introduction* w: tegoż, *A Little Book on Form: An Exploration into the Formal Imagination of Poetry*, Harper Collins, New York 2017, s. 3–7.

⁷⁴ M. Koronkiewicz, *Fachowy zwykły czytelnik*, „Przerzutnia. Magazyn literatury i badań nad codziennością” 2015, nr 1, s. 168.

Wokół wiersza (wiersze – wersyfikacje – wersologie)

Zebrane w numerze prace stanowią w naszym przekonaniu taką właśnie próbę dialogu z formą wiersza. Ich zróżnicowanie metodologiczne i tematyczne daje przy tym pogląd na zakres tego dialogu, czyli na aktualny obszar zainteresowań w refleksji nad wierszem, na tę wielką różnorodność, o której była wyżej mowa.

Otwierający artykuł **Teresy Dobrzyńskiej** zatytułowany *Sztuka przekładu wobec badań semantyki form wierszowych (analiza dwóch wersji Psalmu 42 – tłumaczenia werselem biblijnym i adaptacji wierszem sylabicznym)* poświęcony został przekładowi psalmu i pokazuje, jak szerokiego zakresu wiedzy wymaga próba udostępnienia czytającej publiczności danego kręgu kulturowego i czasu tak istotnego kulturowo tekstu pisanego mową związaną, jakim jest psalm – nie tylko zatem historycznoliterackiej, stylistycznej czy semiotycznej, lecz także wersologicznej. Porównując wersje psalmu autorstwa Jana Kochanowskiego i Czesława Miłosza, autorka pokazuje przyjęte w obu tekstach założenia artystyczne oraz konsekwencje zastosowania wiersza sylabicznego i biblijnej formy werseletowej.

Wersyfikacji wolnej poświęcony jest z kolei szkic **Evy Lilji** *Free Verse – Theory and Method. An Example in Cognitive Versification Studies*, w którym szwedzka teoretyczka analizuje kulturowe i poznawcze zapośredniczenie rytmu w wierszu wolnym, ukazując jego klasyfikację oraz definiując związki z ucieleśnionym poznaniem i cielesnym doświadczaniem tekstu poetyckiego. Problematyce z pogranicza wersologii i muzykologii przygląda się w swoim tekście **Jakobsonowska** „metryka rozszerzona”. *Model wiersza muzycznego* także **Igor Pilszczikow** omawiający implikacje płynące z wykorzystania modelu Romana Jakobsona do analizy wierszowanych tekstów istniejących wraz z towarzyszącym im tekstem muzycznym. Korzystając z koncepcji pobocznego, wtórnego rytmu (*secondary rhythm*) Michaiła Łotmana⁷⁵ oraz Jakobsonowskiego rozróżnienia na wzorzec wersowy (*verse-design*) i przypadek wersowy (*verse-instance*), rozszerza tę binarną opozycję o kolejną diadę: wzorca muzycznego (*musical-design*) i przypadku muzycznego (*musical-instance*) oraz pokazuje, że w wersyfikacji liryki pieśniowej mamy do czynienia ze współistnieniem obu porządków rytmicznych (wiersza i muzyki) wspólnie kształtujących aktualną rytmikę tekstu poetyckiego. Także **Witold Sadowski** powraca w swym artykule *Rytm wiersza z różnych punktów słyszenia* do problematyki rytmu poetyckiego, podejmując się na przykładzie litanii opisaną paradoksalnej z pozoru zmienności litanijnego rytmu w kulturze, w której pod pozorem materialnej niezmienności tekstu kryje się w istocie głęboko zakorzeniona zmienność, za jaką odpowiadają społecznie i kulturowo uwarunkowane przemiany w percepcji rytmiczności. Wychodząc naprzeciw koncepcji ahistorycznego ujmowania wersyfikacji, badacz pokazuje trzy podejścia do rytmu charakteryzują-

⁷⁵ M. Lotman, *Secondary Meter*, w: *Frontiers in Comparative Metrics 4*, September 16–17, 2022, Tallinn, Estonia, Conference abstracts, Tallinn University, Tallinn 2022, s. 20–21.

ce współczesny europejski wiersz litaniiny i opierające się właśnie na zmienności sposobu od-czytania rytmu.

Kolejne prace łączą zagadnienia dotyczące formy wierszowej z rozważaniami skupionymi wokół szerszego kontekstu uprawnia nauki, w tym przypadku wersologii, i pokazują osadzenie badań nad formą poetycką w jej kulturowym otoczeniu, zmienność jej postaci i metodologii. **Paweł Siwiec** w artykule ***Wersologiczna redundancja w arabskiej nauce o wierszu*** skupia się mianowicie na poetyce wersyfikacji arabskiej i przedstawia teorię wiersza arabskiego obszaru kulturowego kształtującą się w świetle niezwyklej badawczej skrupulatności i „analitycznej drobiazgowości” prozodystów, czego skutkiem żywy po dziś dzień w wersologii arabskiej, niespotykany poziom deskryptywnej redundancji. Jest on tym bardziej wyrazisty, że niejako równolegle wobec tradycyjnego opisu wywiedzionego z klasycznego (archaicznego) wiersza stylicznego istnieje w tej tradycji naukowej ujęcie nowe, związane z wierszem wolnym, co przyczynia się do istnienia swoistego wersologicznego dualizmu, podobnego w pewnej mierze do tego, co wiele dekad wcześniej spotkać można było w badaniach wersologicznych z europejskiego kręgu kulturowego.

Do badań i koncepcji Marii Dłuskiej powraca w swej pracy ***Jak i po co automatyzować analizę wersologiczną w polskich badaniach literackich?*** **Aleksandra Rykowska**, która pokazuje znaczenie metod komputerowych we współczesnej humanistyce. Artykuł stanowi próbę powrotu do korzeni polskiej nauki o wierszu i proponuje ponowny namysł nad dorobkiem nestorki krakowskiej wersologii i podejmowanymi przez nią problemami, a konkretnie nad pewnym pomysłem Dłuskiej, swoistą „jednorazową metodą”, jaka współcześnie – dzięki zastosowaniu niedostępnych wiele dekad temu metod komputerowych – stać się może atrakcyjnym i użytecznym narzędziem badawczym.

Tekst **Marcina Piątki** ***Badania nad wierszem staropolskim w XX wieku*** rekapitułuje i omawia badania nad wierszem staropolskim. Celem autora jest z jednej strony pokazanie miejsca i roli studiów z zakresu *ars versificandi* w jej najdawniejszym okresie początków rodzimej normatywnej poetyki wieków dawnych, z drugiej zaś – roli tychże dociekań dla współczesnych już badań nad literaturą staropolską w ogóle, w tym (co istotne) w polonistycznej dydaktyce akademickiej. Najbardziej osobistą – by nie powiedzieć „intymną” – stroną owej uniwersyteckiej polonistyki pokazuje z kolei obszerny artykuł **Artura Hellicha** ***„Fraucymer”. Na tropach intymnej historii polskiej wersologii*** przedstawiający zmienne koleje losu IBL-owskiej pracowni poetyki kierowanej przez Mayenową oraz związane z nią środowiska. Stara się spojrzeć na badania wersologiczne z osobistej perspektywy badaczek i badaczy, lecz także wskazuje na ideologiczne uwikłania studiów nad wierszem, jakie w pracowni Mayenowej były prowadzone, podkreślając przy tym spójność pomiędzy stylistycznym „socjolektem” tego środowiska i wyznawanymi przez nie przekonaniem światopoglądowymi, na których kształtowanie wpływ wywierał moment historyczny oraz sytuacja polityczna.

Do rudymentów wersologicznego słownika pojęciowego powraca w swoim szkicu **Strofoida (i stroficzość). O pragmatycznym stosowaniu pojęć w wersologii** Arkadiusz Sylwester Mastalski pytający o zasadność stosowania w polskiej nauce o wierszu opozycji pojęciowej strofa i strofoida oraz rozważający pragmatyczne konsekwencje z jej istnienia wynikające. Analizując wypowiedzi badaczy i badaczek oraz definicje słownikowe, pokazuje istotny problem z przystawalnością sztywnych prób zdefiniowania fenomenu do wierszowej rzeczywistości tekstów poetyckich.

Artykuł **Wojciecha Pietrasa Prozodia zapisu w tekstach z pogranicza wiersza wolnego i prozy** podejmuje temat pogranicza wiersza wolnego z prozą i stanowi przyczynek w poszukiwaniach wizualnej płaszczyzny, na której dałyby się opisywać rozmaite kompozycje sytuujące się właśnie „pomiędzy”. Jako nadrzędną i kluczową kategorię w opisie graficznej organizacji utworów autor proponuje prozodię zapisu, w innym wszakże rozumieniu niż u jej twórcy, Witolda Sadowskiego.

Wizualny aspekt tekstu jest istotny również w artykule **Joanny Dembińskiej-Pawelec Kaskada Jerzego Żuławskiego w perspektywie tradycji wiersza wizualnego**. Badaczka omawia wersyfikacyjno-graficzną formę wiersza-kaskady stworzoną przez Jerzego Żuławskiego, która za sprawą specyficznie ukształtowanej warstwy typograficznej „podwójnie aktualizuje się w percepcji czytelnika – jako symbol i równocześnie jako doświadczenie, które zakorzenione jest w życiu”.

Maja Jarnuszkiewicz w artykule **Nieudana rewolucja. Wiktora Woroszyłskiego socrealistyczna batalia o formę** pokazuje natomiast, że wersyfikacja była areną, na której rozegrał się młodzieńczy bunt Wiktora Woroszyłskiego. Manifestacją owej twórczej rebelii był zaś celowy zgrzyt „w śpiewnym przepływie wiersza”.

Ciekawe, metawersologiczne spojrzenie na dokonania czy strategie nie twórcy, lecz badaczki-wersolożki proponuje **Mirosław Ryszkiewicz** w tekście **Wersologia w świetle językoznawstwa. „Złożony sens” wiersza według koncepcji Anny Pajdzińskiej**. Autor śledzi metodę badawczą Anny Pajdzińskiej, czerpiącą z trzech rodzimych teorii wiersza w poszukiwaniu syntetycznego, literaturoznawczo-lingwistycznego ujęcia utworów poetyckich.

Złamany kod poezji. O „Imperium chmur” Jacka Dukaja i „Szczelinami” Wita Szostaka autorstwa **Doroty Korwin-Piotrowskiej** to kolejny na łamach tego numeru artykuł poświęcony kompozycjom niejednoznaczny, pogranicznym – a w tym wypadku: sytuującym się gdzieś na styku domen wiersza i prozy, w „kontinuum możliwego przejawiania się tekstu”. W omawianych utworach badaczka zidentyfikowała dążność do „ekspresji, która z założenia ma [...] dezorientować czytelnika”, właśnie poprzez nieoczywiste połączenie gatunkowych form wersyfikacyjnych z powieściowymi. Istotnym źródłem i w tym wypadku jest warstwa wizualna i porządek typograficzny.

Anna Spólna w artykule **„Słowo nie daje spać”. Ironiczna autoreferencjalność w „Ręce pszczelarza” Tomasza Różyckiego** analizuje tytułowy tom między innymi pod względem zabiegów wersyfikacyjnych zastosowanych przez autora, a służą-

cych autoironicznemu umiejscowieniu podmiotu w wierszach. „Wierszotwórstwo” Różyckiego, jak pokazuje badaczka, wykorzystuje wersyfikację zarówno jako zsemantyzowany środek ekspresji, jak i jako stematyzowany przedmiot komentarza.

Twórczości tego samego poety poświęcone są analizy **Małgorzaty Górczyńskiej** w *Dlaczego wierszem? „Dwanaście stacji” i „Ijasz” Tomasza Różyckiego*. Również tutaj na pierwszy plan wysuwają się zagadnienia (typo)graficzne, a migotliwie kompozycje Różyckiego badaczka określa mianem „wiersza prozą”, czyli swoistej „formacji pośredniej, sumującej ich potencjały”. Własne spostrzeżenia autorka uzupełnia przy tym o obserwacje teoretyczne samego poety.

Artykuł *Navigating Discourse: the Theoretical Landscape of Videopoetry Justyny Gorzkowicz*, podejmując zupełnie nowy dla wersologii temat wideopoezji, zwraca jednocześnie uwagę (choć nie bezpośrednio), na problem ustosunkowania się tradycyjnych kategorii nauki o wierszu do intermedialnych form wyrazu poezji. Jeśli zgodzić się z badaczką, że poezja wideo jest niejako naturalnym etapem postępujących przemian w rozwoju ekspresji wierszowej („a natural extension of changes in versological expressions”), to można zapytać, czy i ewentualnie jak owe przemiany zdolna jest badać wersologia?

Również **Katarzyna Ciemiera** w tekście *Polisensoryczność politycznego zaangażowania. „Buch” Szczepana Kopyta* zwraca uwagę na intermedialne uwikłanie (i polityczne zaangażowanie) wiersza. W tytułowym dziele Kopyta badaczka analizuje m.in. „napięcie między porządkiem zapisu a muzycznej realizacji”.

Z kolei nad nawiązaniem do wiersza romantycznej poezji Adama Mickiewicza i szerzej, nad związkami łączącymi współczesną kulturę i tradycję romantyczną, pochylają się w swym szkicu *Semantyka znaków kulturowych wobec struktur wersyfikacyjnych w „Wypiórze” Grzegorza Uzdąńskiego* **Jakub Rawski** i **Arka-diusz Sylwester Mastalski**. Pokazują oni, jak pastisz napisany w dwieście lat po debiucie autora *Ballad i romansów* twórczo powraca do form stosowanych w dzie-więtnastowiecznej poezji, umożliwiając międzyepokowy dialog.

W artykule **Anny Trykszy** *Wiersz – synestezyjny byt? O poezji Kamili Janiak* powraca zagadnienie intersemiotycznych relacji wiersza, rozumianego za poetką synonimicznie wobec utworu poetyckiego. Badaczka formułuje pięć założeń ujmujących w teoretyczne ramy synestezyjną koncepcję wiersza, którą w swojej praktyce twórczej urzeczywistnia Janiak.

W wieńczącym dział *Studia i rozprawy* artykule **Anny Artwich** *„Fluid” Zu Witkowskiej jako poetycki model komunikacji społecznej* powraca kwestia kompozycji hybrydycznych, niejednoznacznych. Autorka analizuje kompozycyjne cele oraz rezultaty współistnienia prozy u Witkowskiej. Jak dowodzi Artwich, poetka spożytkowała to współistnienie komunikacyjnie, by rozwijać sytuację liryczną na płaszczyźnie prozatorskiej narracji.

Dział *Juwenilia naukowe* składa się z dwu niezwykle ciekawych, a przy tym zróżnicowanych, publikacji, tj. artykułu **Maksymiliana Odrzywołka** *Wiersze wokół teorii. O niewydanych i dotąd nieopisanych utworach literackich Marii Dłuskiej*, w którym badacz przedstawia efekty swojej kwerendy bibliotecznej, rzucając nowe

światło na słabo opisany dorobek poetycki nestorki polskiej wersologii i pokazując jego związek z głoszonymi przez nią poglądami na naturę wiersza. Drugi artykuł poświęcony jest z kolei twórczości Kiry Pietrek. **Kinga Mazurkiewicz** w tekście ***Podmiot i podmiotka między wersami. O poezji Kiry Pietrek*** przymierza w nim wybrane teorie podmiotu literackiego do różnych aktów podmiotowej autokreacji widocznych u poetki. Badaczka wyróżnia trzy strategie, z których podmiotka tych utworów korzysta w walce o własną tożsamość.

W dziale *Repetycje* w czterdziestą rocznicę publikacji w pierwotnej formie przypominamy szkic Adama Kulawika ***Istota wierszowej organizacji tekstu*** (czyli jeden z najważniejszych wersologicznych manifestów drugiej połowy ubiegłego wieku), przedstawiając go czytelnikom zagranicznym w anglojęzycznym przekładzie: *The Principle of Verse Segmentation*.

Dział *Parateksty i komentarze* składa się z recenzji dwóch ważnych książek poświęconych problematyce formy poetyckiej. **Wojciech Pietras** przygląda się książce Margaret H. Freeman ***The Poem as Icon. A Study in Aesthetic Cognition***, zaś **Przemysław Michalski** przybliży polskiemu czytelnikowi pracę Evy Lilji ***Rhythm in Modern Poetry: An Essay in Cognitive Versification Studies***.

Wygłos, czyli....

Na koniec warto powrócić jeszcze do rozumienia wersologii. Być może jej współczesną rolę trafnie dałoby się scharakteryzować słowami Michaiła L. Gasparowa, piszącego ongiś o filologii:

Jurij M. Łotman powiedział: filologia jest moralna, ponieważ uczy nas nie ulegać pokusie łatwych dróg myślowych. Dodałbym: moralna w filologii jest nie tylko jej droga, ale i cel. Filologia oducza człowieka duchowego egocentryzmu. [...] Każda kultura buduje swoją teraźniejszość z cegieł przeszłości, każda epoka ma skłonność do myślenia, że przeszłość troszczyła się tylko o to, by dla niej właśnie przygotować te cegły. Budowle tego rodzaju często rozpadają się: stare cegły wytrzymują nie każde nowe zastosowanie⁷⁶.

W takim ujęciu byłaby dziś wersologia uważnym i pełnym szacunku ustosunkowaniem się do tego, co napisane zostało wierszem. Zebrane w niniejszym tomie artykuły zdają się potwierdzać, że obecnie powszechne jest takie właśnie postrzeganie wersologii. Rodzi to pytanie, które pragniemy umieścić w „wygłosie” artykułu: czy ta powszechność oznacza, że dyfuzja wersologii w poetyce dokonała się już na trwałe, czy też jesteśmy nadal na etapie autorewizji i nic jeszcze nie jest przesądzone?

⁷⁶ M.L. Gasparow, *Filologia jako moralność*, przeł. E. Skalińska, „Teksty Drugie” 2014, nr 2, s. 157.

Bibliografia

- Al-Mala'ika Nazir, *The Social Roots of the Arabic Free Verse Movement*, „PMLA” 2023, t. 138, nr 2.
- Auden Wystan Hugh, *In Memory of W. B. Yeats*, w: tegoż, *Collected Shorter Poems (1927–1957)*, red. E. Mendelson, Random House, Berkeley, CA 1967.
- Balbus Stanisław, *Maria Dłuska. Życie i twórczość*, w: M. Dłuska, *Prace wybrane*, t. 1: *Odmiiany i dzieje wiersza polskiego*, Universitas, Kraków 2001.
- Balbus Stanisław, *Metodologie i mody metodologiczne we współczesnej humanistyce (literaturoznawczej)*, „Przestrzenie Teorii” 2002, nr 1.
- Balcerzan Edward, *Badania wersologiczne a komunikacja literacka*, w: tegoż, *Kręgi wtańmiczenia*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1982.
- Bennett George, *Wiersze zrozumiałe same przez się*, przeł. Aleksandra Małecka, Wydawnictwo Ha!art, Kraków 2021.
- Cazé Antoine, *Emily Dickinson's Line Breaks in Her Envelope Poems*, „Transatlantica” 2021, nr 1.
- Dane Joseph A., *The Long and the Short of It. A Practical Guide to European Versification Systems*, Notre Dame, Indiana 2010.
- Darasz Wiktor Jarosław, *Mały przewodnik po wierszu polskim*, Biblioteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego, Kraków 2003.
- Darasz Wiktor Jarosław, *Sonet, cykl sonetowy i wieniec sonetów w poezji polskiej i europejskiej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2017, nr 12.
- Dobrzyńska Teresa, *Lucylla Pszczołowska (9 września 1924 – 24 lutego 2010)*, „Pamiętnik Literacki” 2010, nr 2.
- Dobrzyńska Teresa, *Versé Forms as Bearers of Semantic Values*, przeł. T. Korecki „Studia Metrica et Poetica” 2014, t. 1 nr 2.
- Dziadek Adam, *Wersologie*, „Forum Poetyki” 2021, nr 25.
- Dziedzic Stanisław, *Wirtuoz wielce osamotniony – Maria Dłuska*, w: *Od poetyki do hermeneutyki literaturoznawczej: prace ofiarowane profesorowi Adamowi Kulawikowi w 70. rocznicę urodzin*, red. Tadeusz Budrewicz, Jerzy S. Ossowski, Antykwa, Kraków 2008.
- Eder Maciej, *Metody ścisłe w literaturoznawstwie i pułapki pozornego obiektywizmu – przykład stylometrii*, „Teksty Drugie” 2014, nr 2.
- Eribon Didier, *Foucault. Biografia*, przeł. Jacek Levin, Wydawnictwo KR, Warszawa 2005.
- Fiedorczyk Julia, Beltrán Gerardo, *Ekopoetyka. Ekologiczna obrona poezji*, Warszawa 2020.
- Finch Annie R.C., *Dickinson and Patriarchal Meter: A Theory of Metrical Codes*, „PMLA” 1987, t. 102, nr 2.
- Frog Sverdlov Ilya, *The Ecology of Metre: An Introduction*, „Retrospective Methods Network Newsletter” 2016, nr 11.
- Gasparov Mikhail L., *A History of European Versification*, Oxford University Press, Oxford 1996.
- Gasparow Michaił L., *Filologia jako moralność*, przeł. Ewangelina Skalińska, „Teksty Drugie” 2014, nr 2.
- Gałczyński Konstanty Ildefons, *Satyra na bożą krówkę*, w: tegoż, *Wybór poezji*, red. Marta Wyka, wyd. V uzupełnione, Wrocław 1982.

- Gierowski Piotr, *Struktury historii: o czeskim projekcie dziejów literatury na tle recepcji praskiego strukturalizmu w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Gorczyński Maciej, *Poezja i retoryka*, w: *Potencjał wiersza*, red. tegoż, Warszawa 2013.
- Gorczyński Maciej, *Prace u podstaw. Polska teoria literatury w latach 1913–1939*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009.
- Grabowski Artur, *Co myślą wiersze polski drugiej połowy XX wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2021.
- Grabowski Artur, *Czemż to wiersze pisze się wierszem*, „Pamiętnik Literacki” 1995, nr 3.
- Grabowski Artur, *Moje Nasze. Wstęp do myślenia z poetami*, w: tegoż, *Co myślą wiersze (polskie drugiej połowy XX wieku)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2021.
- Grabowski Artur, *Wiersz. Forma i sens*, Universitas, Kraków 1999.
- Greenberg Robert, *Edward Stankiewicz In Memoriam*, „Journal of Slavic Linguistics” 2014, t. 22, nr 1.
- Grądział-Wójcik Joanna, *Ironiczny duch wersyfikacji. O książce Pawła Bukowca «Metronom. O jednostkowości poezji „nazbyt” rytmicznej»*, „Wielogłos” 2015, nr 1 (23).
- Hass Robert, *Introduction* w: tegoż, *A Little Book on Form: An Exploration into the Formal Imagination of Poetry*, Harper Collins, New York 2017.
- Hellich Artur, *Jak (i dlaczego) kłócono się o język badań literackich?*, „Konteksty Kultury” 2024, nr 21, z. 1, s. 46–48.
- Hellich Artur, *Żywa nauka Franciszka Siedleckiego*, „Pamiętnik Literacki” 2021, nr 1.
- Hellich Artur, *„Fraucymer”: Na tropach intymnej historii polskiej wersologii (w tomie)*.
- Jakobson Roman, C. Levi-Strauss, *„Koty” Baudelaire’a*, tłum. M. Żmigrodzka w: *Sztuka interpretacji*, t. 1, wyb., red. Henryk Markiewicz, Wrocław 1971.
- Jakobson Roman, *Mój futuryzm. Wspomnienia, listy, szkice, wiersze, proza*, przeł. Danuta Ulicka, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020.
- Januszkiewicz Michał, *Wobec strukturalizmu*, „Konteksty Kultury” 2018, nr 15, z. 2.
- Jiráček Pavel, *Tělo a verš*, „Česká Literatura” 2005, nr 1.
- Koops van’t Jagt Ruth, Hoeks John, Dorleijn Gillis, Hendriks Petra, *Look before you leap. How enjambment affects the processing of poetry*, „Scientific Study of Literature” 2014, nr 4.
- Koronkiewicz Marta, *Fachowy zwykły czytelnik*, „Przerzutnia. Magazyn literatury i badań nad codziennością” 2015, nr 1.
- Kremer Aleksandra, *Filologowie i przyrodnicy: żywa mowa wiersza a badania eksperymentalne*, w: *Nowa humanistyka. Zajmowanie pozycji, negocjowanie autonomii*, red. Przemysław Czaplński, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2017.
- Kremer Aleksandra, *The Sound of Modern Polish Poetry. Performance and Recording after World War II*, Harvard University Press, Cambridge, MA–London 2021.
- Kujawa Dawid, *Pocałunki ludu. Poezja i krytyka po roku 2000*, Wydawnictwo Ha!art, Kraków 2021.
- Kulawik Adam, *Grochowiak nad Jabokiem*, „Roczniki Humanistyczne” 1998, t. 46, nr 1.
- Kulawik Adam, *Istota wierszowej organizacji tekstu*, w: *Prace ofiarowane Henrykowi Markiewiczowi*, red. Tomasz Weiss, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1984.
- Kulawik Adam, *Teoria wiersza*, wyd. II, Antykwa, Kraków 1995.
- Kulawik Adam, *Wersologia: studium wiersza, metru i kompozycji wersyfikacyjnej*, Antykwa, Kraków 1999.

- Lilja Eva, *Reuven Tsur (1932–2021)*, „Studia Metrica et Poetica” 2021, t. 8 nr 2.
- Lilja Eva, *Rhythm in Modern Poetry. An Essay in Cognitive Versification Studies*, Bloomsbury Publishing, London 2023.
- Lotman Mikhail, *Secondary Meter*, w: *Frontiers in Comparative Metrics* 4, September 16–17, 2022, Tallinn, Estonia, Conference abstracts, Tallinn University, Tallinn 2022, s. 20–21.
- Łotman Jurij, *Analiza wiersza* przeł. Danuta Ulicka, w: *Sztuka interpretacji w ostatnim półwieczu*, t. III, red. Henryk Markiewicz, Teresa Walas, Universitas, Kraków 2011.
- Magnone Lena, *Czy Emily Dickinson pisała wiersze?*, „Przegląd Humanistyczny” 2017, nr 4.
- Mastalski Arkadiusz Sylwester, *Ostatnia „wielka narracja” w polskich badaniach wersologicznych. Prozodyjna teoria wiersza Adama Kulawika w trzydziestą rocznicę publikacji «Istoty wierszowej organizacji tekstu»*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2014, nr 2.
- Mastalski Arkadiusz Sylwester, *Prawo stanowione wierszem? Preambuła Konstytucji RP z 1997 r. w świetle definicji wiersza*, „Przegląd Konstytucyjny” 2020, nr 3.
- Mastalski Arkadiusz Sylwester, *Przerzutnia i wersyfikacja (na marginesie prac Giorgia Agambena i Adama Kulawika)*, „Forum Poetyki” 2021, nr 2.
- Mayenowa Maria Renata, *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*, wyd. II uzup. i popr., Wrocław 1979.
- Menninghaus Winfried, Wallot Sebastian, *What the eyes reveals about (reading) poetry*, „Poetics” 2021, nr 85.
- Odrzywołek Maksymilian, *Wiersze wokół teorii: O niewydanych i dotąd nieopisanych utworach literackich Marii Dłuskiej* (w tomie).
- Orska Joanna, *Jak „działa” wiersz? O składni zdania awangardowego*, „Forum Poetyki” 2017, nr 10.
- Pawłowski Adam, *Lingwistyka kwantytatywna a humanistyka cyfrowa: ciągłość czy zmiana?*, w: *Polszczyzna w dobie cyfryzacji*, red. Agata Hącia, Katarzyna Kłosińska, Piotr Zbróg, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2020.
- Pawłowski Adam, *Metody kwantytatywne w sekwencyjnej analizie tekstu*, Katedra Lingwistyki Formalnej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001.
- Pertek Grzegorz, *Luka krytyczna (w polskim literaturoznawstwie teoretycznym po 1989 roku)*, „Forum Poetyki” 2024, nr 35.
- Philip Sidney, *Obrona poezji*, przeł. Zofia Sinko, w: *Poetyka okresu renesansu. Antologia*, red. Elżbieta Sarnowska-Temierusz, Ossolineum, Wrocław 1982.
- Pietras Wojciech, *Wers na pograniczach wersologii*, „Prace Filologiczne. Literaturoznawstwo” 2011, nr 11 (14).
- Pilshchikov Igor, *Rhythmical Ambiguity: Verbal Forms and Verse Forms*, „Studia Metrica et Poetica” 2019, t. 6, nr 2.
- Pilszczyk Igor, *Kwantytatywna poetyka rosyjskiego formalizmu – Boris Jarcho jako niedoceniony prekursor „czytania na dystans”*, przeł. Joanna Dybiec-Gajer, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2022, nr 10.
- Pilszczyk Igor, *Pojęcia „wiersz”, „metrum” i „rytm” w rosyjskiej tradycji naukowej*, przeł. Bogusław Żyłko, „Forum Poetyki” 2021, nr 25.
- Potkański Jan, *Sens nowoczesnego wiersza. Wersyfikacja Białoszewskiego, Przybosa, Miłosa i Herberta*, Wydział Polonistyki UW, Warszawa 2004.
- Potkański Jan, *Wiersz Szyborskiej*, Wydział Polonistyki UW, Warszawa 2000.
- Pszczółowska Lucylla, *Badania nad wierszem*, „Teksty Drugie” 1995, nr 5.

- Pszczółowska Lucylla, *Miroslav Červenka (5 listopada 1932 – 19 listopada 2005)*, „Pamiętnik Literacki” 2006, nr 3.
- Płachecki Marian, *Omówienie dyskusji toczonych na konferencji naukowej „Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa” (Warszawa, 18–22 listopada 1974)*, w: *Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa*, Henryk Markiewicz, Janusz Sławiński, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1976.
- Sadkowska Beata, *O sprawczości poezji. Wiersz jako forma oporu na przykładzie Galiny Rymbu i Anny Adamowicz*, „Przegląd Rusycystyczny” 2022, nr 3.
- Sadowski Witold, *A Brief History of O!*, „Poetics Today” 2022, nr 43.
- Sadowski Witold, *European Litanic Verse. A Different Space-Time*, Peter Lang, Berlin 2018.
- Sadowski Witold, *Europejski wiersz litanijny. W innej czasoprzestrzeni*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2018.
- Sadowski Witold, *Gatunkowe obrazy świata: sielanka, litania, sonet*, „Pamiętnik Literacki” 2021, nr 112.
- Sadowski Witold, *Istota tekstu. Nerozwiązane problemy współczesnej wersologii*, „Przegląd Humanistyczny” 1997, nr 3.
- Sadowski Witold, *Potencjał wersologii*, w: *Potencjał wiersza*, red. tegoż, Warszawa 2013.
- Sadowski Witold, *Tekst graficzny Białośzewskiego*, Wydział Polonistyki UW, Warszawa 1999.
- Sadowski Witold, *Versologie mezi jazyky*, „Česká Literatura” 2013, t. 61, nr 6.
- Sadowski Witold, *Wersyfikacja reportażu*, „Teksty Drugie” 2005, nr 2.
- Sadowski Witold, *Wiersz wolny jako tekst graficzny*, Universitas, Kraków 2004.
- Sawicki Stefan, *Uczona i człowiek. Wspomnienie o Marii Dłuskiej*, „Więź” 1992.
- Shelley Percy Bysshe, *Obrona poezji*, przeł. Jan Świerżowicz, w: *Manifesty romantyzmu 1790–1830. Anglia, Niemcy, Francja*, red. Alina Kowalczykowa, Warszawa 1995.
- Siwiec Paweł, *Wiersz arabski. Ewolucja formy*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2017.
- Sobolczyk Piotr, *Dyskurs Literaturoznawczy po strukturalizmie: w stronę poetyki i genologii kognitywnej (na przykładzie badań nad twórczością Mirona Białośzewskiego)*, „Tekstualia” 2008, nr 4 (15).
- Starnawski Jerzy, *Zdzisława Kopczyńska. (1919–1982)*, „Roczniki Humanistyczne” 1982, t. 30 z. 1.
- Szkłowski Wiktor, *Ze wspomnień*, przeł. Adam Galis, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1965.
- Słowiańska metryka porównawcza*, t. IX: *Heksamet. Antyczne wzorce wiersza i strofy w literaturach słowiańskich*, red. Michał Łotman, Lucylla Pszczółowska, Wydawnictwo Naukowe IBL PAN oraz Stowarzyszenie Pro Cultura Litteraria, Warszawa 2011.
- Šeja Artjoms, Plecháč Petr, Lassche Alie, *Semantics of European poetry is shaped by conservative forces: The relationship between poetic meter and meaning in accentual-syllabic verse*, „PLoS ONE” 2022, t. 17, nr 4.
- Tabakowska Elżbieta, *Językoznawstwo zastosowane*, Austeria, Kraków–Budapeszt–Syrakuzy 2019.
- The Norton Anthology of Literary Criticism*, red. Vincent B. Leitch, Princeton University Press, New York–London 2001.
- Thomas Chole, *Line Breaks in America: the Odds and Ends of Poetry*, „Transatlantica” 2021, nr 1.
- Tischner Łukasz, *Po strukturalizmie? – uwagi wstępne*, „Konteksty Kultury” 2018, nr 15, z. 2.
- Tryksza Anna, *Wierszowe filtry poetyckiej tożsamości „rozproszonej”. Dariusz Suska i Marcin Sendeki*, Wydawnictwo Naukowe UMCS, Lublin 2019.

- Tsur Reuven, *Enjambment in Poetry: Language and Verse in Interaction*, Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv University, Tel-Aviv 1979.
- Tsur Reuven, Gafni Chen, *Sound-Emotion Interaction in Poetry*, John Benjamins Publishing Company, London 2022.
- Tsur Reuven, *Sposoby dźwiękowej realizacji przerzutni – zagadnienia percepcji i manipulacje eksperymentalne*, przeł. Beata Śniecikowska, w: *Językoznawstwo kognitywne III: Kognitywizm w świetle innych teorii*, red. Olga Sokołowska, Danuta Stanulewicz, Gdańsk 2008.
- Urbańska Dorota, *Wiersz wolny: próba charakterystyki systemowej*, Wydawnictwo Naukowe IBL PAN, Warszawa 1995.
- Waligóra Agnieszka, *Nowy autotematyzm? Metarefleksja w poezji polskiej po roku 1989*, Universitas, Kraków 2023.
- Waligóra Agnieszka, *Tropy Chory. Przestrzeń w utworach Tomasza Pułki*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica” 2022, nr 10.
- Żółkiewski Stefan, *Maria Renata Mayenowa (2 czerwca 1910 – 7 maja 1988)*, „Pamiętnik Literacki” 1988, nr 4.
- Żurek Łukasz, *Co się dzieje z formą, kiedy ktoś się jej boi (lub jej nie widzi)*, <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/debaty/sie-dzieje-forma-ktos-sie-boi-lub-widzi>.
- Żurek Łukasz, *Wiersz jak wysychająca rzeka i nasza wrażliwość. O współczesnej ekokrytyce w badaniach literackich*, „Konteksty Kultury” 2024, nr 21, z. 1.

Streszczenie

Artykuł prezentuje wstępne uwagi na wersyfikacji i teorii wiersza, przedstawiając najważniejsze postacie obecne w dyskursie wersologii w upływającym stuleciu na polskiej oraz europejskiej (czy szerzej, zachodniej) scenie badawczej oraz najistotniejsze publikacje, tak krajowe, jak i zagraniczne, w których problematyka wiersza, wersyfikacji i wersologii jest obecna. Pokazuje zarazem wiedzę o wierszu w jako element badań literaturoznawczych czy kulturoznawczych w ogóle – stale obecny i żywy, mimo zmieniających się mód, prądów i paradygmatów.

Around the (Theory of) Verse

Abstract

The article presents preliminary remarks on versification and the theory of verse, presenting the most important figures present in the discourse of versology in the passing century on the Polish and European (or more broadly, Western) research scene, as well as the most important domestic and foreign publications, in which the issues of verse, versification, and versology are present. Simultaneously, it shows knowledge about verse as an element of literary or cultural studies in general – constantly present and topical, despite changing fashions, trends, and paradigms.

Słowa kluczowe: wersyfikacja, teoria wiersza, historia wiersza, wersologia, poetyka wiersza

Keywords: versification, theory of verse, history of verse, versology, poetics of verse

Wojciech Pietras – doktorant w Zakładzie Poetyki, Teorii Literatury i Metodologii Badań Literackich, Instytut Literatury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Zainteresowania badawcze: pogranicze wiersza wolnego i prozy; teoria wiersza, zwłaszcza wolnego; poetyka delimitacji graficznej; kultura Internetu. Wybrane publikacje: *Wers na pograniczach wersologii*, „Prace Filologiczne. Literaturoznawstwo” 2021, nr 11 (14), s. 259–273; *Pogranicze wiersza wolnego i prozy w perspektywie wersologicznej. Próba diagnozy*, „Forum Poetyki” 2021, nr 25, s. 42–59.

Arkadiusz Sylwester Mastalski – ur. 1987; dr nauk humanistycznych, literaturoznawca, teoretyk wiersza; absolwent Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie oraz uczeń profesora Adama Kulawika. Współpracuje z Pracownią Poetyki Wiersza Uniwersytetu Warszawskiego oraz z Katedrą Teorii i Antropologii Literatury Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Publikował m.in. na łamach: „Pamiętnika Literackiego”, „Przeglądu Konstytucyjnego”, „Wielogłosu” czy „Neurolingwistyki Praktycznej” oraz w kilku monografiach. Mieszka w Krakowie, gdzie uczy języka polskiego w szkole podstawowej.